

SOUBORY AUTORIT – PŘÍSPĚVEK NEJEN TERMINOLOGICKÝ

Doc. PhDr. Hana Vodičková, CSc.

1 Úvod

V souvislosti s automatizovanou katalogizací dokumentů v knihovnách a v souvislosti s vyhledáváním dokumentů je „soubor autorit“ dnes téměř běžný výraz a pojem.

Zdále však nejde o novodobý jev v našem a světovém knihovnictví. Má totiž své významné předchůdce v předpočítačové éře. Patří k nim zejména ve větších knihovnách poměrně běžně budovaný heslář k předmětovému katalogu, který představuje abecedně uspořádaný seznam použitých heslových jmenovatelů, vyjadřujících správnou, ověřenou terminologii u věcných hesel (dnes bychom je označili jako preferovaná hesla). V téže abecedě jsou pak zařazeny další výrazy a termíny, které se jako heslový jmenovatel použít nemají (tj. nepreferovaná hesla), mají formu odkazu vylučovacího („viz“). Kromě toho jsou u použitých heslových jmenovatelů zařazeny odkazy přidružovací („viz též“), upozorňující na příbuzné, asociované pojmy a hesla. Tento heslář se považoval za nezbytnou pomůcku katalogizátora, která zajišťovala jednotnost, důslednost a kontinuitu práce na předmětovém katalogu. Měl nutně podobu lístkové kartotéky.

Vývojově novějším nástrojem katalogizátora pro věcné zpracování dokumentů v období rozvinuté mechanizace a nastupující automatizace se stal tezaurus deskriptorů. Jde o abecedně uspořádaný soubor zpravidla reprezentativní terminologie daného oboru nebo odvětví v podobě hesláře-knihy, v němž byla vyřešena především synonymie, ale i další vzájemné vztahy mezi hesly. Tezaurus mohl mít kromě textové abecední části také tzv. grafická pole tezauru, která názorně vyjadřovala vztahy mezi jednotlivými skupinami termínů i mezi jednotlivými blízkými termíny v rámci skupiny. Jednotkou hesláře byl heslový odstavec, který kromě dominantního deskriptoru obsahoval další nedominantní výrazy a též odkaz na asociované, nadřazené i podřazené deskriptory („viz též“).

Pokud jde o jmennou katalogizaci, je možno rovněž vystopovat určité pomůcky pro katalogizátora, které lze chápat jako předchůdce dnešních souborů autorit, i když nedosáhly takového stupně propracovanosti, jako je tomu u předmětových heslářů a tezaurů deskriptorů. Z důvodů snadné a úspěšné selekce literatury bylo při jmenném zpracování též nutné mít jasno o tom, které jméno či tvar, podoba jména jsou pro daného autora správné, jednotné.

Pro české autory období starých tisků se takovou pomůckou stal *Knihopis českých a slovenských tisků* od roku 1501 do dokončeného roku 1800. Na počátku soupi-

su jejich děl vždy stojí vyřešené správné jméno daného autora, za tím pak jsou uvedeny další tvary tohoto jména, a to české i latinizované, příp. další jména, pod nimiž daný autor publikoval. Např. pod autoritní formou *Komenský*, *Jan Amos* jsou uvedeny tyto další podoby jeho příjmení: „též Komnianský (*po otci*), Komenius, Komenyus, Comenius, Comenios, Komeniusz, Komnusz, J.A.C., Comenyus, Kommeniusz, Komenski, Cominius“⁽¹⁾.

Pro autory antické, tj. řecké i římské, od minulého století platila ve jmenné katalogizaci evropských knihoven jména a tvary jmen tak, jak je uvedl ve své bibliografii W. Engelmann („*Bibliotheca scriptorum classicorum*“, díl 1 „*Scriptores graeci*“ a díl 2 „*Scriptores latini*“).

V těchto příkladech bychom mohli pokračovat. Je zřejmé, že je daleko snadnější sestavit podobnou pomůcku pro katalogizátora, jež obsahuje časově a příp. i geograficky či typově vymezené a jistým způsobem uzavřené okruhy jmen autorů (jména autorů minulosti, jména zaniklých korporací, jež nemají pokračovatele, jména korporací určitého typu, v určité zemi apod.), příp. klasických anonymních děl.

Větší problémy jsou s určováním správných, unifikovaných jmen pro celou šíři personálních (v dřívější terminologii individuálních) i korporativních autorů naší doby, kde počet sledovaných jevů a jejich jména jsou velmi proměnlivé (např. současné korporace a jejich jména), příp. počet jevů je sice stabilnější, avšak jejich jména se historicky nepřetržitě mění (např. názvy států). U personálních autorů je z hlediska stupně obtížnosti vhodné odlišit autory literatury odborné od autorů literatury krásné, kde je přece jen situace snadnější.

Např. pro českou krásnou literaturu jsou k dispozici rozmanitá příručková díla, v nichž jsou kromě unifikovaného, preferovaného jména uváděna i další úřední jména, pseudonymy, příp. různé varianty jména atd. Existují obdobné příručky i pro krásnou literaturu jiných národů, v nichž je uvedena podoba běžně známého jména, tedy vhodného pro použití jako unifikovaného jména - rovněž v češtině. Je však nutné konstatovat, že všechny tyto příručky neplní požadavky na soubory autorit, jak je chápe katalogizátor a bibliograf. Jsou jenom náhradním řešením.

Naše stručná informace o bližších či vzdálenějších předchůdcích dnešních souborů autorit by nebyla úplná, kdybychom nekonstatovali, že se lze ve světovém měřítku setkat s historicky budovanými manuálními podobami dnešních počítačových souborů autorit.

V posledních několika málo desetiletích se počet velkých knihoven ve světě, které začaly v manuální a záhy i počítačové podobě vytvářet soubory autorit, začal rozrůstat⁽²⁾,⁽⁶⁾. Zároveň s tím se objevily v angličtině i první menší práce, popisující zkušenosti s budováním souborů autorit v jednotlivé knihovně⁽³⁾.

Proč vlastně potřebujeme i dnes v období automatizace novodobé hesláře, tezaury, seznamy určitých vhodných a nevhodných výrazů, pojmů, jmen - tedy v podstatě vytříbený a propracovaný slovník selekčního jazyka⁽⁴⁾? Potřebujeme-li selekční jazyk, znamená to, že daná realita, tj. zpracovávané dokumenty a jejich rysy, vlastnosti

se vyznačují určitou mírou neuspořádanosti, nejednotnosti, různorodosti, která brání snadnému a rychlému vyhledávání potřebných dokumentů a informací.

U jmen personálních autorů se setkáváme:

- se *synonymií*, tj. jeden autor má či používá více jmen, má více forem téhož jména, dochází i k úřední změně jména (např. u vdaných žen)
- s *homonymií*, tj. více autorů má shodné jméno
- s *vícečlennými jmény*, tj. autor nemá jméno skládající se jenom z jednoho osobního jména a z jednoho příjmení, osobních jmen i příjmení může být ve jménu autora více, mohou mít i podobu složených osobních jmen a složených příjmení; ve jménu se mohou vyskytovat též předložky, prefixy, členy, spojky a jejich kombinace
- s *víceautorskými díly*; od počátku 20. století jsou díla vznikající spoluprací dvou a více autorů stále obvyklejší
- se *sekundární odpovědností autorů*; vedle autorů primárních, kteří jsou prvotně odpovědní za dané dílo, se často vyskytují např. redaktoři/editoři, překladatelé, ilustrátoři, sestavovatelé, autoři komentářů apod.

Obdobná je i situace u korporativních autorů, kde se rovněž setkáváme s projevy synonymie, homonymie, víceautorských děl, s autorskou sekundární odpovědností. Zvláštností u korporací jsou pak vztahy nadřízenosti a podřízenosti. Synonymie a příp. též homonymie je charakteristická i u názvů zvláště klasických (nejenom anonymních) děl literárních a hudebních a u názvů edic.

Hodláme-li vyjádřit věcnou tematiku popisovaného dokumentu, přicházejí v úvahu vedle synonymie a homonymie také vztahy nadřízenosti a podřízenosti, příbuznost bez hierarchického vztahu apod.

Zůstaneme-li u jmenného katalogu, pak se můžeme vrátit k dávné představě knihovníků (a jistě i čtenářů), že tento katalog by byl ideální, kdyby:

- každá kniha měla svého jednoho autora
- každý autor měl své jedno jméno
- toto jméno bylo jednoduché.

Pak by používání jmenného katalogu bylo snadné a rychlé. Protože skutečnost je tomuto ideálu velmi vzdálena, uvědomujeme si nutnost unifikovat jméno jednoho daného autora, formu jeho jména a správně určit podobu jména pro abecední řazení a hlavně pro jeho vyhledání, které by mělo být také snadné a rychlé i v ohromném množství jmen (i velmi podobných jmen) jiných autorů.

Automatizace vytvořila obrovské možnosti vyhledávat potřebné dokumenty pod jakýmkoli jménem daného autora, pod jakýmkoli tvarem a podobou jeho jména. Při tom všem však zůstává nutnost a potřeba správně identifikovat daného autora jediným základním jménem, jediným základním tvarem jména. K tomu právě mají sloužit soubory autorit. Jaké jsou tedy *přednosti* souboru autorit?

Z hlediska katalogizátora soubor autorit nabízí především už hotová hlavní záhlaví, zároveň i výrazy předmětového selekčního jazyka daného typu (tj. personální, korporativní, názvové), čímž se značně usnadní proces

vlastní tvorby bibliografického záznamu, zajistí se jeho správnost a jednotné uvádění jeho hlavních údajů. Pro domácí autory - ať už jsou jejich díla vydána doma nebo v cizině - je zdrojem těchto už hotových záhlaví soubor národních autorit, který garantuje národní bibliografická agentura v dané zemi. Pro cizí autory, jejichž díla vycházejí v dané zemi nebo v zahraničí, je opět zdrojem soubor národních autorit vytvořený v příslušné cizí zemi. Přitom se považuje mezinárodní směna za nezbytnost. Každá země si totiž nemůže dovolit vytvořit soubor autorit pro všechny autory světa.

Další výhodou je z hlediska katalogizátora využívání souborů autorit při budování souborných katalogů, neboť umožní - především u fyzicky centrálně budovaných souborných katalogů - sjednocovat záznamy podle záhlaví, a tím snížit duplicitu záznamů v tomto souborném katalogu.

Daleko významnější je však hledisko uživatele, pro něhož se všechny katalogizační systémy a báze bibliografických dat vytvářejí. Soubor autorit by měl přispět ke snadnému a rychlému vyhledání potřebných dokumentů a v nich obsažených informací podle určitého autora (personálního i korporativního), podle určitého názvu dokumentu, názvu edice a samozřejmě také podle předmětu, věcného tématu, měl by zpřesnit vlastní selekci, zamezit zbytečným ztrátám informací i informačnímu šumu.

2 Terminologie

Soustředíme-li se na oblast souborů autorit pro jména autorů, měl by uživatel mít možnost spolehlivě zjistit všechna díla téhož autora, téže autorské dílny (autorského kolektivu), díla pocházející od téže korporace, díla určitého hlavního názvu, jejichž jména mají pro uživatele jistou informační hodnotu. Se stejnou jistotou by měl mít možnost zjistit a vyhledat dílo určitého autora (personálního i korporativního) bez ohledu na to, s jakou formou jména uživatel k selekci přistupuje, jakou formu, variantu jména či jaké jméno zná.

Pro tyto řízené slovníky jmen autorů personálních i korporativních, později i pro názvy dokumentů, se u nás začal používat zhruba před 10 lety - v době plného nástupu automatizace katalogizačních činností - výraz „*soubor autorit*“. Stalo se tak pod vlivem anglického termínu „*authority file*“. V anglické knihovnické terminologii se však tento termín vyskytuje už v období před automatizací knihovnických činností, nevznikl teprve v souvislosti s novými proudy myšlení a s novou technologií v knihovnictví od 60.-70. let, a patří tedy k tradiční vrstvě odborné knihovnické terminologie⁵⁾. Také F. Bourdonová v 90. letech konstatuje, že soubory autorit (authority files) mohou být manuální, tj. v lístkové podobě, nebo automatizované⁶⁾.

V dostupných terminologických příručkách v češtině se výraz „*soubor autorit*“ zprvu překládá např. jako „seznam závazných záhlaví; seznam nebo kartotéka závazných záhlaví použitých v katalogu“ (odpovídá anglickým

výrazům „authority file, authority list“) - překlad ISO normy z roku 1981⁷⁾.

Postupně se objevují v tomto kontextu výrazy „autoritativní“, např. „soupis/soubor autoritativních záhlaví v katalogu“⁸⁾. V odborné literatuře se užívá stále běžněji „soubor autorit“ jako jednoduchý pracovní výraz, doložený i v anglicko-českém slovníku Pavly Kánské⁹⁾. Proti tomuto výrazu se občas ozývají negativní hlasy, např. v tom smyslu, že čeština postačí s tradičním termínem „heslár“¹⁰⁾, popř. že tu jde o běžný selekční nástroj¹¹⁾.

Němčina anglický termín nepřevzala, pro „authority file“ má výraz „Normdatei“, jak dokládá Sauppeho slovník¹²⁾. Naproti tomu ruština používá anglicizmu „avtoritetnyje fajly“¹³⁾.

Shrneme-li, pak v češtině „soubor autorit“ zdomácněl jako běžně užívaný výraz, často chápaný jako termín. Jsou obě slova v daném pojetí významově a jazykově přijatelná? Slovo „*autorita*“ se totiž obvykle chápe jako úřad, úřední moc, orgán, všeobecně uznávaná vážnost, úcta, váha, vliv, pověření, též jako vlastnost někoho, kdo je uznáván, vážen, ctěn, příp. jako obecně uznávaný znalec, odborník, vlivný činitel¹⁴⁾.

V tomto smyslu by však byl tento termín v našem slovním spojení poněkud zavádějící, málo přesný. Naši potřebě se více přibližuje starší formulace, že jde o „osobu, ke které nejvyšší vážnost chováme, a jí se tedy bezděky podrobujeme“¹⁵⁾.

Bylo by vhodné vzít v úvahu i další možný význam tohoto slova, a tím je věrohodnost, ověřenost, směrodatnost či ověřená, směrodatná data. Případně lze čerpat podobný význam u výrazu „autoritativní“ z poznámky „autoritativní pramen“, „autoritativní zpráva“: zaručený, spolehlivý, jistý, hodnověrný¹⁶⁾.

Dovedeme-li tento výklad v obecné rovině dále, pak soubor autorit je soubor věrohodných, spolehlivých a také směrodatných, ověřených údajů. V tomto smyslu je tedy použití výrazu „autorita“ zcela na místě, jde o výraz pro náš obor významově výstižný, již existující ve slovní zásobě českého jazyka v potřebném významu. Je tedy i jazykově přijatelný.

Pokud jde o výraz „*soubor*“, je dnes běžný v terminologii automatizace a odpovídá anglickému „file“. Pro náš účel by se mohl zdát poněkud vágní, široký, obecný či příliš se omezující jen na počítačovou podobu, avšak ve spojení s výrazem „autorita“ snad může podávat dostatečnou výpověď o obsahu termínu „soubor autorit“. Bylo by jistě možné použít též výraz „slovník autorit“ nebo „soupis autorit“. Praktické používání však už do jisté míry prověřilo spojení „soubor autorit“ a pravděpodobně nelze předpokládat změnu tohoto dnes běžného termínu.

Pokud jde o definici termínu „soubor autorit“, mezinárodně vyhlášená definice neexistuje, není obsažena ani v Příručce pro autority, známé též pod zkratkou GARE¹⁷⁾, ani ve formátu UNIMARC/Autority, označovaném zkráceně UNIMARC(A).

Soubor autorit lze stručně definovat jako soubor ověřených a unifikovaných selekčních údajů jmenných a věcných, určených pro zpracování a vyhledávání doku-

mentů a informací, s nezbytným odkazovým a poznámkovým aparátem.

Soubor autorit lze jinými slovy charakterizovat jako seznam jmenných a věcných autorit pro účely katalogizace a bibliografie s nezbytným odkazovým a poznámkovým aparátem.

S použitím vysvětlení pojmu „autorita“ ve slovníku P. Kánské lze též charakterizovat *soubor autorit* jako soubor autorizovaných forem jmen autorů, korporací, předmětových hesel, vydavatelů, názvů edic a unifikovaných názvů¹⁸⁾.

K poměrně širokému pojetí souboru autorit jako seznamu jmenných a věcných autorit se tento pojem postupně vyvinul. Původně byla prioritována hesla personální a korporativní, ze souborů autorit byly dočasně vyloučeny názvy edic a předmětová hesla věcná. Unifikované názvy byly omezeny na klasická anonymní díla¹⁹⁾, teprve později se začaly týkat právních dokumentů, náboženských děl, hudebních skladeb a děl individuálních autorů vydávaných pod různými názvy (zvláště u hudebních děl a u děl krásné literatury). Později byla zařazena předmětová hesla a deskriptory, nejnoveji pak i geografická jména, v rámci jmen korporativních autorů také jména rodin (rodů) a jména konferencí (akcí) a názvy edic, jak dokládá i formát UNIMARC(A)²⁰⁾.

V této souvislosti by bylo vhodné uvést, že terminologicky máme *autority personální, korporativní (včetně rodových, rodinných a konferenčních), geografické a názvové* - souhrnně pak jsou to *autority jmenné - a autority věcné*, jimiž se nejčastěji rozumějí výrazy předmětového selekčního jazyka, avšak v souladu s formátem UNIMARC(A) sem patří i výrazy systematického selekčního jazyka. Tolik na vysvětlenou k navržené definici a charakteristice termínu „soubor autorit“.

Soubor autorit se skládá z jednotlivých autorit a z odpovídajícího odkazového a poznámkového aparátu. Základní lexikální jednotkou tohoto souboru, jak vyplývá už z termínu, je autorita jakéhokoli druhu (personální atd.).

Záznam autority obsahuje - jakožto vstupní prvek - unifikovanou podobu hesla, tzv. *autoritní heslo* (polština použila velmi vhodný termín „hasło wzorcowe“²¹⁾), které je preferovaným, dominantním tvarem a je určeno jak pro záhlaví ve jmenném záznamu, tak pro analogický výraz předmětového selekčního jazyka (personální, korporativní, názvové heslo).

Záznam autority dále pak pod autoritním heslem v tzv. *heslovém odstavci* obsahuje:

- *variantní hesla*, což mohou být jména, která někdy používá daná osoba nebo korporace, nebo je používají jiné subjekty pro identifikaci osoby, korporace nebo díla, tedy nepreferované tvary jména; má povahu vylučovacího odkazu „viz“
- *souběžné heslo*, představující jinou jazykovou, nepreferovanou podobu hesla autoritního; má rovněž povahu vylučovacího odkazu „viz“
- *alternativní heslo* je rovněž nepreferované heslo v jiném písmu; má povahu vylučovacího odkazu „viz“

- vyskytnout se může také *asociované, související heslo*, např. u personální autority, má-li autor více než jednu bibliografickou identitu; u korporativní autority může spojovat dřívější a novější její jméno; má povahu přidružovacího odkazu „viz též“²²⁾.

Hesla variantní, souběžná, alternativní a asociovaná (související) ještě existují v souboru autorit samostatně, mají podobu odkazového hesla. *Odkazová hesla* směřují uživatele k základnímu autoritnímu heslu, případně jej vedou od jednoho autoritního hesla k ostatním asociovaným autoritním heslům. Jsou doplňkem základních autoritních hesel.

V souboru autorit existují samostatně ještě *hesla vysvětlující*, která podávají potřebnou další informaci např. o variantním hesle.

V heslovém odstavci patří k běžným položkám ještě poznámky o konzultovaných zdrojích, informační poznámky, počítá se též s uvedením *ISADN (International Standard Authority Data Number)* - Mezinárodního standardního čísla autoritních záznamů, jakmile bude toto číslo dopracováno a uvedeno v život.

3 Soubory autorit a IFLA

IFLA již na První mezinárodní konferenci o katalogizačních principech (Paříž 1961) zařadila do svého plánu vypracování tzv. mezinárodních seznamů jednotných záhlaví (*international list of uniform headings*).

V souladu s uvedeným plánem v roce 1964 vydala seznam klasických anonymních děl (revidované vydání v roce 1978)²³⁾, který však delší dobu čeká na aktualizaci a na své rozšíření. Jsou totiž zahrnuta jen anonymní klasická díla některých evropských literatur; mj. nejsou zastoupena ani česká díla, ani česká vydání zahraničních klasických anonymních děl.

Významným okruhem jmen z hlediska souborů autorit jsou jména korporací. Také v tomto okruhu jmen IFLA učinila v 60. a 70. letech první významné kroky²⁴⁾. Zatím však kromě těchto seznamů názvů států a orgánů státní moci v Evropě a v Africe tato práce dále nepokročila, očekává se velmi potřebná aktualizace a samozřejmě i rozšíření této práce na další kontinenty a další typy korporací. Tyto pomůcky jsou pro sjednocení katalogizační praxe ve světovém měřítku velmi žádoucí vzhledem k tomu, že pravidla pro jmenný popis publikací pocházejících od korporací jakožto autorů *sui generis* se teprve v posledních několika málo desetiletích propracovávají a sjednocují ve světovém měřítku. Jejich aplikace v praktické katalogizaci je pak v různých zemích různě náročná a může dle místních podmínek vést k různým výsledkům, pokud jde o formulaci jednotného záhlaví. Katalogizace v knize (CIP - Cataloguing-in-Publication) jen nepatrným dílem napomáhá k řešení této situace.

Pro personální autority současnosti je zdařilým výsledkem práce IFLA na tomto úhru příručka obsahující pokyny, jak vytvářet záhlaví pro jména těchto autorů jednotlivých zemí; poprvé byla vydána už v roce 1963, revidované vydání pochází z roku 1977 a aktualizované z roku 1996²⁵⁾.

Plánovaný seznam jmen klasických řeckých a římských autorů, tento „novodobý Engelmann“, pro potřeby katalogizátorů a bibliografů do dnešní doby však, pokud je nám známo, nevyšel, ani nebyl zpracován.

IFLA tedy už *od 60. let* vykonávala záslužnou činnost na poli vytváření konkrétních mezinárodních souborů autorit, i když takto nebyly pojmenovány.

Od 70. let pak zařadila vytváření souborů autorit do koncepce Univerzální bibliografické kontroly (UBC - Universal Bibliographic Control), jež se stala součástí Generálního informačního programu UNESCO. Tvorba národních souborů autorit personálních a korporativních, jakož i názvových, pokud jde o klasická anonymní díla, patří od této doby mezi základní úkoly národní bibliografické agentury v každé zemi, stejně jako vytváření definitivních bibliografických záznamů na národní produkci dokumentů.

V roce 1977 IFLA na svém kongresu v Bruselu schválila projekt na formulaci principů vytváření souborů autorit a na procedury související s mezinárodní výměnou automatizovaných informací tohoto druhu. Rozeslala dotazník o stavu souborů autorit do 85 národních bibliografických agentur²⁶⁾. O rok později vznikla Pracovní skupina pro mezinárodní systém autorit při IFLA (*Working Group on an International Authority System*). V roce 1979 pak začaly práce na příručce označované zkratkou GARE¹⁷⁾, jež je orientována na vytváření manuálních souborů autorit.

V 80. letech IFLA neustále zdůrazňovala v souvislosti s realizací programu UBC, později UBCIM (Universal Bibliographic Control and International MARC) povinnost každé země, konkrétně národní bibliografické agentury v dané zemi tvořit a udržovat soubory národních autorit. V tomto období se v mnohých zemích začaly soubory autorit vytvářet, i když nebyly pojímány vždy komplexně.

K prvním patřila Kongresová knihovna, která od roku 1976 začala vytvářet retrospektivní soubor autorit, který měl po pěti letech už na půl miliónu záznamů. Velká Británie začala vydávat soubory autorit na mikrofiších. V tehdejší západní Německu vznikl známý soubor korporativních autorit v rozsahu 200 000 záznamů. V Japonsku to byl soubor personálních autorit týkající se autorů po roce 1867 atd.²⁷⁾

Na přelomu 80. a 90. let IFLA provedla nový průzkum stavu manuálních a automatizovaných souborů autorit, připravila a vydala již zmíněný formát pro autority. Na všech seminářích našeho desetiletí doporučovala rozvíjet autority „jako most mezi jazyky, kulturami a komunitami“, v roce 1995 zorganizovala samostatný seminář o vytváření a používání souborů autorit v Petrohradě. Rovněž na Mezinárodní konferenci o národních bibliografických službách (Kodaň 1998) nepatřily otázky souborů autorit mezi okrajové²⁸⁾.

Základním cílem výměnného formátu UNIMARC(A) je usnadnit mezinárodní výměnu autoritních dat ve strojem čitelné podobě mezi národními bibliografickými agenturami. Přitom každá národní bibliografická agen-

tura zodpovídá za konverzi národních autoritních záznamů do formátu UNIMARC(A)²⁹⁾. Tento jednoduchý princip se však těžko uvádí do praxe, neboť všechny národní bibliografické agentury nebudují soubory svých národních autorit a na druhé straně je obtížné konzultovat autority budované jinou národní bibliografickou agenturou. Důvodů může být celá řada. Dokládá to projekt „AUTHOR“ pěti západoevropských zemí, které se liší pěti používanými jazyky, čtyřmi různými katalogizačními instrukcemi, čtyřmi různými formáty MARC a čtyřmi odlišnými softwary³⁰⁾.

Koncepce světového souboru autorit je založena na myšlence důsledné dělby práce a kooperace. Propojení národních souborů autorit by mělo zajistit mezinárodní standardní číslo autoritních záznamů ISADN.

4 Závěrem poznámka o počátcích souborů autorit v českém prostředí

V České republice tedy odpovídá za tvorbu národních autorit dnešní Národní knihovna České republiky.

Na přelomu 70. a 80. let začal - v souladu s programem Univerzální bibliografické kontroly - pracovat sektor bibliografie a informací tehdejší Státní knihovny ČSR na „kartotéce národních jmen“, jak se tehdy souboru autorit v češtině doslovně říkalo. Speciálně šlo o kartotéku *jmen korporací ČSR*. Přitom názvy hlavních federálních orgánů už byly obsaženy v seznamu IFLA z roku 1975³¹⁾. Lze to považovat za první krok ve vytváření souborů našich národních autorit. Automatizace české národní bibliografie byla však v tomto období v přípravném a projektovém stadiu, v první polovině 80. let se začínalo s postupnou komplexní automatizací katalogizačních a bibliografických činností, proto ani soubor národních autorit nemohl mít jinou podobu než manuální, podobu lístkové kartotéky. Práce na této kartotéce pak byly přerušeny.

Komise pro národní a regionální bibliografii na konci 80. let, kdy se začínalo s automatizací bibliografických činností pod systémem ISIS, programově počítala s vytvářením základů pro budoucí soubory autorit. ISIS totiž umožňoval ukládání autorit do počítače a práci s nimi. Předpokládala se přitom těsná spolupráce Národní knihovny a regionů - státních vědeckých knihoven.

Na konci roku 1993 si však členové Komise pro národní a regionální bibliografii na svém jednání v Praze povzdechli „nad tím, co způsobuje absence tzv. souborů autorit, které nám umožní až nový knihovnický systém ALEPH³²⁾. Z této doby máme v naší odborné literatuře podobných povzdechů více. „Co se jeví jako problém obsahu formátu s konkrétním negativním dopadem na rutinní katalogizaci, je neexistence souborů základních jmenných a věcných souborů autorit“³³⁾. „V této oblasti [jde o soubory autorit - HV] jsme opravdu zaspali. Systém CDS/ISIS neumožňuje příliš elegantní využití souborů autorit. ... Využití souborů autorit bylo odsunuto do doby, kdy bude k dispozici integrovaný knihovnický systém. Byla to chyba.“³⁴⁾. „S velkým politováním ... sdělujeme, že ... není k dispozici ani automatizovaný ani

papírový národní soubor, resp. chcete-li, alespoň seznam formalizovaných jmen autorů, korporací a konferencí, který by se mohl při katalogizaci použít“³⁵⁾.

Realizace koncepce automatizovaných činností se přenesla do regionů. Z toho pak vyplývá, že v regionech byla situace pro soubory autorit poněkud příznivější.

V rámci regionální bibliografie se od 50. let pracovalo na bibliografických kartotékách jmenných a věcných, budovaly se kartotéky zodpovězených dotazů, v nichž značné místo zaujímaly informace o místních osobnostech literárně činných. V samostatných bibliografických kartotékách se podchycovaly údaje o významných regionálních osobnostech. V nich jsou zastoupeni spíše představitelé humanitních oborů, zvláště literatury, hudby, výtvarného umění, ale také veřejní činitelé daného období³⁶⁾.

V těchto bibliografických kartotékách jsou uloženy všechny potřebné informace pro vytvoření souborů regionálních autorit. Jde o činnost, kterou bychom mohli dnes označit jako formulování ověřených personálních údajů o personálních autorech, spojených s daným regionem svým místem narození, svým životem či svou činností. Tato regionální činnost vlastně nebyla nikdy zcela přerušena, data byla soustavně doplňována a aktualizována.

S nástupem automatizace tyto bibliografické kartotéky dostaly počítačovou podobu. Zformovaly se dvě „báze osobností“, a to *REGO a REOS*, jež vznikly de facto paralelně ve druhé polovině 80. let³⁷⁾.

REOS vytvořila Státní vědecká knihovna Kladno, REGO pak Státní vědecká knihovna Olomouc. První databáze je rozšířena v Čechách, zaznamenává údaje o osobnostech ze všech vědních oborů politického, hospodářského a kulturního života v Čechách. Druhá je rozšířena na Moravě a týká se osobností kultury a umění Moravy a Slezska, na jejím vytváření se podílí také Moravská zemská knihovna v Brně. První z bází měla ke konci roku 1993 již 19 instalací (např. báze REOS se stala ve Státní vědecké knihovně v Hradci Králové centrální databankou východních Čech³⁸⁾), druhá 4.

Oba systémy pracují v prostředí CDS/ISIS, mají obdobnou strukturu údajů, mají vyřešen tisk pro kalendária i pro kartotéky. Předností je uspokojování vícehlediskových dotazů, možnost výstupů pro určitý region atd. Jsou průběžně aktualizovány³⁹⁾. Jak dokládá i tištěná verze REGO⁴⁰⁾, v níž bylo k 31. 12. 1998 uloženo 7480 záznamů⁴¹⁾, obsahují základní náležitosti pro regionální autority, předpokládáné v souboru personálních autorit, včetně konzultovaného zdroje. Jsou ovšem zaměřeny výhradně na personální autory, nikoli na autory korporativní.

Tímto směrem se zčásti vydala regionální faktografická databáze budovaná Státní vědeckou knihovnou v Hradci Králové, označená *REFA*. Zaznamenává události, reálie, ale také instituce.

V roce 1995 vzniká v souvislosti s plným spuštěním systému ALEPH v Národní knihovně též *projekt* týkající se vytvoření souborů národních autorit⁴²⁾. Autor projek-

tu tehdy uvedl, že „vybudování hotových (ve smyslu již použitelných) souborů národních autorit se však hned tak nedočkáme“. V naší zemi došlo tedy ke značně opožděnému rozvinutí těchto prací především na úrovni národní bibliografické agentury.

Intenzita práce, urychlené budování souboru národních autorit všeho druhu jsou přímo závislé na spolupráci knihovnických a bibliografických pracovišť všech typů v České republice, jež předpokládá rovněž výraznou a kvalitní organizační a metodickou činnost ústředí. Jednotlivé knihovny i jednotliví pracovníci knihoven jsou na spolupráci tohoto druhu ochotni se podílet.

Přejme si, aby práce na souboru národních autorit všeho druhu postupovaly co nejrychleji, ale tak, aby v nich obsažené údaje byly skutečně věrohodné a spolehlivé⁴³.

Poznámky k textu:

- 1) Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Část IV. Roč. VI. Seš. 85-94, s. 129
- 2) International standards in authority data control : costs and benefits / Alan Danskin. — In: IFLA General Conference 25-31 August 1996 Beijing China : booklet 4, s. 38-42
- 3) A little brief authority : a manual for establishing and maintaining a name authority file / Edith K. Baecker and Dorothy C. Senghas. — [Boston] : Dedoss Associates, 1978. — 48 s. — Převz. záznam. — Zkušenosti Simons College Library
  - Name authority control for card catalogs in the general libraries / R. Bruce Miller. — [Austin] : University of Texas in Austin, 1981. — Převz. záznam. — Zkušenosti z velké univerzitní knihovny
- 4) Jak známo, selekční jazyk je jazyk, v němž jsou formulovány údaje důležité pro zpracování i vyhledávání dokumentů. Tento jazyk musí být kvalitní, aby se umožnilo nejenom zpracovávat, ale především vyhledávat snadno, rychle a bez informačních bariér. - Terminologická poznámka: selekční údaje se dříve nazývaly soupisné údaje, příp. řadičí údaje
- 5) Slovník knihovnických termínů v šesti jazycích / Miroslav Nádvorník, Miloš Papírník, Ferdinand Perútka, Marta Šolcová (Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1958. — 632 s.) zná „subject authority file“ přeložený do češtiny jako „heslář“, „seznam předmětových hesel“ (str. 273); naopak na str. 406 je pro „heslář“ uveden anglický ekvivalent „list of subject headings“ a „subject authority file“
- 6) International cooperation in the field of authority data : an analytical study with recommendations / Françoise Bourdon ; IFLA UBCIM Programme. — München : K.G. Saur, 1993, s. 21
- 7) ČSN-ISO 5127-3a) Informace a dokumentace. Slovník. Část 3a, Akvizice, identifikace a analýza dokumentů a dat. — Květen 1993, s. 11
- 8) Anglicko-český slovník knihovnictví a informatiky / Augustin Merta, Dagmar Mertová. — Praha : LEDA, 1994, s. 16: heslo „authority file“ je odkázáno na „authority list“ a pod ním je uvedený výklad
- 9) Anglicko-český a česko-anglický slovník odborných knihovnických výrazů a zkratk doplněný základními pojmy z oblasti výpočetní techniky / zpracovala Pavla Kánská. — Brno : Sdružení knihoven ČR, 1995, s. 8
- 10) Nová slova nebo špatné překlady ? — In: Národní knihovna. — Roč. 7 (1996), č. 2-3, s.82-83
- 11) Ještě o autoritách / Jiří Bixi. — Názory. — In: Informační bulletin Národní knihovny ČR. — (1997), č.1, s. 12-14
- 12) Dictionary of librarianship : including a selection from the terminology of information science, bibliography, reprography, and data processing : German-English, English-German / Eberhard Sauppe. — München : K.G. Saur, 1988, s. 220
- 13) Např. v názvu konference: Mezdunarodnyj seminar IFLA „Avtoritetnyje fajly - ich sozdanije i ispol'zovanie v katalogizacii“ - Sankt-Peterburg 1995
- 14) Viz např. Slovník spisovného jazyka českého. I, A-G / Ústav pro jazyk český. — 2. nezm. vyd. — Praha : Academia, 1989, s. 64
  - Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost / Josef Filipec a kol. — 2. opr. a dopl. vyd. — Praha : Academia, 1994, s. 23
  - Slovník českých synonym / Karel Pala, Jan Všianský. — Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1994, s. 18
- 15) Viz heslo „autorita“ - Ottův slovník naučný II., s. 1084
- 16) Velký anglicko-český slovník UNIKUM / Ant. Osička, Ivan Poldauf. — V Praze : A. Neubert, 1948, s. 31.
  - Viz též výše uvedené Slovníky jazyka českého
- 17) Guidelines for authority and reference entries / recommended by the Working Group on an International Authority System ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Information Technology. — London : IFLA International Programme for UBC, 1984. — xiv, 40 s.
- 18) Anglicko-český a česko-anglický slovník odborných knihovnických výrazů a zkratk doplněný základními pojmy z oblasti výpočetní techniky / zpracovala Pavla Kánská. — Brno : Sdružení knihoven ČR, 1995, s. 8
- 19) Manual on bibliographic control / compiled by the IFLA International Office for UBC [for the] General Information Programme and UNISIST. — Paris : UNESCO, 1983, s. 32
  - Guidelines for authority and reference entries / recommended by the Working Group on an International Authority System ; approved by the Standing Committees of the IFLA Section on Cataloguing and the IFLA Section on Information Technology. — London : IFLA International Programme for UBC, 1984, s. ix-x
- 20) UNIMARC/Authority : univerzální formát pro autoritu / IFLA UBCIM Programme. — 1. české vyd. — Praha : Národní knihovna ČR, 1995. — 80 s. — ISBN 80-7050-206-1

- 21) Format USMARC rekordu kartoteki hasel wzorcowych : instrukcja wypełniania rekordu w VTLS / praca wykonana w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie ; opracowanie Anna Paluszkiwicz przy współpracy Marii Lenartowicz ...[et al.]. — Warszawa, styczeń 1994. — 1 sv.
- 22) Termíny a jejich charakteristiky viz též UNIMARC/ Authority : univerzální formát pro authority / IFLA UBCIM Programme. — 1. české vyd. — Praha : Národní knihovna ČR, 1995, s. 11-12
- 23) The international list of uniform headings for anonymous classics / édité par Roger Pierrot. — Éd. provisoire. — Paris : IFLA, 1964. — Převz. záznam
- Anonymous classics : a list of uniform headings for European literatures. — [Rev. ed.] — London : IFLA Internationale Office for UBC, 1978. — x, 119 s. — ISBN 0-903043-15-7
- 24) International list of approved forms for catalogue entries for the names of states / édité par Suzanne Honoré. — Éd. provisoire. — [Paris] : IFLA, 1964. — Převz. záznam
- List of uniform headings of principal corporate bodies existing in different countries and of important international organizations / compiled by Cataloguing Commission of the USSR. — Paris : IFLA, 1970. — 3 sv. ; příčný formát
  - List of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in European countries / compiled by the USSR Cataloguing Committee. — London : IFLA Committee on Cataloguing, 1975. — xii, 40 s.
  - Spisok unificirovannykh zagolovkov opisaniya publikacij vysschikh zakonodatel'nykh i ministerskikh organov jevropejskikh stran : metodičeskije rekomendacii / O.I. Babkina, V.A. Vasilevskaja, N.I. Gerasimova ; perevod T.G. Šmarkovskaja. — Moskva : Gos. biblioteka SSSR im. Lenina, 1977. — xxi, 40 s. — Meždudovedomstvennaja katalogizacijnaja komissija
  - List of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in European countries / compiled by the USSR Cataloguing Committee. — 2nd rev. ed. — London : IFLA International Office for UBC, 1979. — x, 53 s.
  - African legislative and ministerial bodies : list of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in African countries. — London : IFLA International Office for UBC, 1980. — 37 s. — ISBN 0-903043-25-4
  - Names of states : an authority list of language forms for catalogue entries. — London : IFLA International Office for UBC, 1981. — viii, 49 s. — ISBN 0-903043-32-7
- 25) National usages for the entry of names of persons, published with the assistance of UNESCO. — Provisional ed. — 1963. — Převz. záznam
- Names of persons : national usages for entry in catalogues / compiled by A.H. Chaplin ; edited by A.H. Chaplin, Dorothy Anderson. — Definitive ed. — [S.I.], 1967. — ix, 57 s. — (International Manuals ; No 2)
  - Names of persons : national usages for entry in catalogues / compiled by A.H. Chaplin ; edited by A.H. Chaplin, Dorothy Anderson. — 3rd ed. — London : IFLA International Office for UBC, 1977. — x, 193 s. — ISBN 0-903043-10-6
  - Supplement to Names of persons : national usages for entry in catalogues / compiled by A.H. Chaplin ; edited by A.H. Chaplin, Dorothy Anderson. — London : IFLA International Office for UBC, 1980. — xii, 49 s. — ISBN 0-903043-30-0
  - Names of persons : national usages for entry in catalogues / IFLA UBCIM Programme, Deutsche Bibliothek Frankfurt am Main. — 4. rev. and enl. ed. — München : K.G. Saur, 1996. — xii, 263 s. — (UBCIM Publications. N.S. ; vol. 16). — ISBN 3-598-11342-0
- 26) A survey of authority files and authority control systems for catalogue headings : first report / prepared by the IFLA International Office for UBC. — London, 1978. — Nepublikováno. — Převz. záznam
- 27) Nacional'nyje massivy avtoritetnykh dannykh / K.M. Suchorukov. — In: Bibliotekovedenje i bibliografija za rubežom. — (1989), vyp. 121, s. 17-26
- 28) International Conference on National Bibliographic Services = Mezinárodní konference o národních bibliografických službách Kodaň, 25.-27. listopadu 1998 : zpráva ze služební cesty / Bohdana Stoklasová, Edita Lichtenbergová. — 1999. — 11 s.
- 29) UNIMARC/Authorities format / Mirna Willer. — In: IFLA General Conference and Council Meeting Barcelona, 1993. — 16 s.
- 30) AUTHOR : towards an European network for name authority data / Françoise Bourdon, Sonia Zillhardt. — In: 62nd IFLA General Conference 25-31 August 1996 Beijing China. — 10 s.
- 31) List of uniform headings for higher legislative and ministerial bodies in European countries / compiled by the USSR Cataloguing Committee. — London : IFLA Committee on Cataloguing, 1975, s. 4
- 32) Komise pro otázky národní a regionální bibliografie tentokrát v Národní knihovně v Praze / Jaroslava Jeřábková. — In: Národní knihovna. — Roč. 5 (1994), č. 1, s. 41-43
- 33) K perspektívám čs. výměnného formátu aneb Budeme mít formát CSMARC? Eva Bratková. — In: i'92. — Roč. 34 (1992), č. 1, s. 262
- 34) K perspektívám českého výměnného formátu aneb Budeme mít formát CSMARC? / Bohdana Stoklasová. — In: i'93. — Roč. 35 (1993), č. 5, s. 136
- 35) Automatizovaná katalogizace a budování automatizovaných katalogů v systémech a sítích univerzitních knihoven v ČR / Eva Bratková. — In: Automatizace knihovnických systémů 1993 / sestavil Rudolf Vlasák. — Praha : SKIP, 1993, s. 31-32
- 36) Regionální bibliografické kartotéky / Alena Zykmondová. — In: Čtenář. — Roč. 48 (1996), č. 1, s. 9-10

- 37) Regionální dokumenty ve veřejných knihovnách / Jiřina Bínová. — In: Čtenář. — Roč. 48 (1996), č. 2, s. 42-48
- 38) Databáze REOS v knihovnách východních Čech / Vlasta Hamplová. — In: U nás : knihovnicko-informační zpravodaj východních Čech. — Roč. 4 (1994), č. 1, s. 11-13
- 39) Regionální bibliografická činnost v SVK - možnosti spolupráce s okresními knihovnami / Jiřina Bínová. — In: Čtenář. — Roč. 46 (1994), č. 2, s. 45-48
- 40) Viz žlutá příloha ke čtvrtletníku SVK Olomouc „Knihovní obzory“
- 41) SVK v Olomouci v roce 1998 / sestavila Marie Nádvorníková a pracovníci knihovny. — Olomouc : Státní vědecká knihovna, 1999, s. 47
- 42) Projekt vytvoření souborů národních autorit / Zdeněk Bartl. — In: Národní knihovna. — Roč. 6 (1995), č. 6, s. 225-226

Ostatní literatura (záznamy uspořádány chronologicky):

Symposium o automatizaci národních bibliografií s participací UNESCO v Praze [14.-16.10. 1980] / Helena Winklerová. — In: Ročenka Státní knihovny ČSR 1979-1980. — Praha, 1982, s. 187-195

Univerzální bibliografická kontrola a česká národní bibliografie / Helena Winklerová. — In: Metodický zpravodaj / Státní knihovna ČSR. Sektor výzkumu a metody knihovnictví. — (1983), č. 4, s. 14-18

Automatizované zpracování souboru regionálních osobností ve SVK v Kladně / Jiřina Bínová-Kádnerová, Ladislav Bína. — In: Čtenář. — Roč. 41 (1989), č. 8-9, s. 302-303

Bibliografové jednali v Olomouci / M. Nádvorníková. — In: Z knihovnické praxe : zpravodaj knihoven Severomoravského kraje. — (1989), seš. 104, s. 18-19

Počátky a rozvoj automatizace / L. Koudelková, M. Nádvorníková — In: Z knihovnické praxe : zpravodaj knihoven severní Moravy. — (1991), seš. 111, s. 16-19

Cestovní zpráva ze 2. uživatelského školení CASLIN pro ALEPH-OPAC a katalogizaci / Bohdana Stoklasová. — [Praha], 1993. — 5 s.

Kritéria výběru a hodnocení automatizovaných knihovnických systémů / Anna Stöcklová. — In: Automatizace knihovnických systémů 1993 / sestavil Rudolf Vlasák. — Praha : SKIP, 1993, s. 14-26. — Na str. 18 je podrobnější informace o pojmu souboru autorit

Cestovní zpráva : (účast na mezinárodním semináři IFLA Authority files - their creation and use in cataloguing, 4.-6.10. Petrohrad, Rusko) / Světlana Knollová. — 1995. — 3 s., příl.

K voprosu sozdanija avtoritetnogo fajla zagolovkov kolektivnogo avtora / T.L. Maschulija. — In: Meždunarodnyj seminar' IFLA „Avtoritetnyje fajly - ich sozdanije i ispol'zovanije v katalogizacii“ 4-6 oktjabrja 1995 Sankt-Peterburg. — 9 s.

Harrod's librarians' glossary / compiled by Ray Prytherch. — 8th ed. — Aldershot : Gover, [1995]. — xiii, 692 s.

Tvorba autorit / kolektiv pracovníčok NBÚ Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej. — [Martin : 1996]. — 24 s. — Pracovní materiál pro jednání 9. bibliografické konference v Martině 1996

Zpráva o služební cestě na 9. bibliografickou konferenci v Martině ve dnech 28.-29. 10. 1996 / Bohdana Stoklasová, Zdeněk Bartl, Hana Kubalová. — [Praha] : Národní knihovna ČR, 1996 [spr. 1997]. — 4 s., 4 příl.

Národní autority : soubory národních autorit ve formátu UNIMARC/Autority / Zdeněk Bartl. — Praha : Národní knihovna ČR, 1996. — 26 s. — ISBN 80-7050-257-6

Celostátní seminář „Národní autority“ / Zdeněk Bartl. — In: Informační bulletin Národní knihovny ČR. — (1996), č. 23, s. 13-14

Soubory národních autorit, automatizace a historické fondy / Zdeněk Bartl. — In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 1996 : sborník z 6. odborné konference Olomouc, 8.-9. října 1996, s. 103-117

Zpráva ze zahraniční služební cesty na Slovensko / Zdeněk Bartl. — Praha, 1997. — 1 s.

Zpráva ze zahraniční služební cesty (Varšava 15.-19. 6. 1998) / Zdeněk Bartl. — Praha, 1998. — 3 s.

Excerpované sekundární prameny:

Báze dat „Katalogy a kartotéky knihovny knihovnické literatury“ - Národní knihovna České republiky

Jmenné soubory autorit : rešerše č. 31/95 / zpracovatel Jindřich Pilař. — Praha : Národní knihovna, 1995. — Počet záznamů 56

Národní knihovna : knihovnická revue. Rejstříky 1990-1995. — In: Národní knihovna. — Roč. 7 (1996), zvl. číslo

